

Wrześnian bój o niepodległość

9. Cześć i chwała powstańcom wielkopolskim

Powstanie wielkopolskie 1918-1919 (początkowo zwane powstaniem grudniowym) było jednym z większych polskich zwycięstw na tle nieraz tragicznej historii naszego narodu. Dzięki niemu znaczna część Wielkopolski, regionu, gdzie narodziło się państwo polskie, weszła do odrodzonej ojczyzny. W niej też znalazła się ziemia wrzeńska oswobodzona przez powstańców. W tym roku obchodzimy 100. rocznicę odzyskania niepodległości i zarazem powstania wielkopolskiego. Niech będzie to okazją do pielęgnowania pamięci o powstańcach wielkopolskich i oddania im hołdu.

Pierwsze upamiętnienia

Już 27 grudnia 1919 roku uroczyście obchodzono we Wrześni pierwszą rocznicę wybuchu powstania. Rankiem z wieży ratuszowej trębacz odegrał hejnał. Przed południem w kościele parafialnym odbyło się nabożeństwo w intencji powstańców. Po nim uformował się pochód, który przeszedł na cmentarz parafialny. Tam na grobach poległych powstańców złożono wieńce z kwiatów. Na zakończenie dnia odbyła się uroczysta akademicka. W następnych latach co roku w rocznicę lub w jej pobliżu czczono zwycięskie powstanie. Obchody odbywały się według stałego programu. W 1923 roku powstała inicjatywa Komitetu Legii Ochotniczej Wrzeńskiej popierająca pomysł hrabiego Stanisława Mycielskiego, aby przebudować stojący na alejce (ul. Harcerska) Pomnik Wolności. Projekt zakładał zamieszczenie dwóch tablic oddających hołd powstaniom wielkopolskim oraz żołnierzom Legii Ochotniczej Wrzeńskiej. W 1924 roku, w piątą rocznicę wybuchu powstania, w sobotę 27 grudnia zorganizowano wieczornicę w Sali Knechtla, zaś w niedzielę 28 grudnia odbyła się rocznicowa manifestacja. W obchodach uczestniczyła

le obelisku zamieszczono marmurową tablicę z napisem: *Bohaterom poległym w walkach o niepodległość ojczyzny 1918 – 1919*. Mogiła obwiedziona została niewielkim murkiem. Na ścianie tylnej po bokach obelisku zamieszczono kamienne tablice z nazwiskami pochowanych, a na samej mogile, pośrodku znalazł się betonowy biały krzyż kawalerski na czerwonym tle.

Uroczystość poświęcenia pomnika miała miejsce 26 grudnia 1926 roku. Nad jej przygotowaniem czuwał Związek Towarzystw Wojaków i Powstańców. Rankiem w sali „Odeon” odbyło się żołnierskie śniadanie. Po nim rozpoczął się pochód z dziedzińca gimnazjum do kościoła parafialnego. Na rynku wręczono odznaki uczestnikom powstania lub innym zasłużonym osobom. W kościele mszę św. sprawował ks. Marian Jernajczyk, zaś okolicznościowe kazanie wygłosił ks. Lucjan Berger. Oprawę muzyczną zapewniły chór „Lutnia” oraz Orkiestra Dęta 68. Pułku Piechoty. Po nabożeństwie, już tradycyjnie uformował się pochód, który przeszedł na cmentarz parafialny. Tam odbyło się poświęcenie Pomnika Powstańców Wielkopolskich, którego dokonał ks. dziekan Feliks Szczęśny Fierek.

następował przemarsz z gimnazjum do kościoła, zebranie i przemówienia na rynku, msza w kościele, defilada wojskowa, akademicka.

Towarzystwa weteranów

W 1922 roku powstało Towarzystwo Weteranów i Wojaków w Poznaniu. Jego oddziały uformowały się także we Wrześni, Miłosławiu i Strzałkowie. Oddział wrzeński przybrał imię Władysława Wiewiórowskiego, miłosławski imię Kazimierza Grudzielskiego, strzałkowski imię Nikodema Krajny. W 1923 roku założono oddział w Nekli, a w 1927 roku – w Kaczanowie i Szemborowie. 29 października 1922 roku oddział we Wrześni przejął sztandar byłej Straży Ludowej we Wrześni. Towarzystwu prezesował Józef Trawiński. Towarzystwa w Miłosławiu i Nekli postarały się o nowe sztandary. W Miłosławiu uroczystość poświęcenia sztandaru odbyła się 29 czerwca 1924 roku na rynku. Tam też wręczono 26 weteranom odznaki powstańcze. Natomiast w Nekli poświęcenie sztandaru odbyło się 12 czerwca 1928 roku. W 1927 roku powołano XVII Okręg Towarzystw z siedzibą we Wrześni. Jego prezesem został Józef Trawiński. Cały okręg (wrzeński) liczył 5 towarzystw (Września, Miłosław, Nekla, Kaczanowo, Szemborowo) i 350 członków, z czego oddział we Wrześni miał 150 członków.

W 1932 roku powstał we Wrześni oddział Związku Weteranów Powstań Narodowych. Prezesem koła wrzeńskiego został Franciszek Nowicki. 18 czerwca 1933 roku towarzystwo przeżywało uroczystość poświęcenia własnego sztandaru. W następnym roku przyjęło nazwę Związek Weteranów Powstań Narodowych RP 1914/19 Koło we Wrześni. Składało się ono z ponad 220 członków. Patronowali mu burmistrz Wacław Sołtyśiak, starosta Leon Gallas i dowódca 68. Pułku Piechoty Tomasz Mazurkiewicz.

Od 1934 roku Towarzystwo Weteranów i Wojaków działało w utrudnionej sytuacji. Ze względów politycznych Urząd Wojewódzki w Poznaniu nie zarejestrował Związku Towarzystw Weteranów i Wojaków. Od tego momentu dochodziło do pewnych nieporozumień między dwoma towarzystwami działającymi na ziemi wrzeńskiej. Mimo to pierwsze towarzystwo organizowało nadal obchody rocznicy wybuchu powstania. W 1934 roku w drugi dzień Świąt Bożego Narodzenia w sali „Odeon” zorganizowało akademię. Odczyt okolicznościowy przedstawił Władysław Kaliszewski. Członkowie Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” zaprezentowali ćwiczenia gimnastyczne. Natomiast następnego dnia, 27 grudnia, drugie konkurencyjne towarzystwo Związek Weteranów Powstań Narodowych zorganizowało swoje

Legitymacja członka Związku Weteranów Powstań Narodowych RP, koło we Wrześni

obchody. Rano odbyła się msza św. w kościele parafialnym, pochód na cmentarz z Orkiestrą Dęta 68. Pułku Piechoty. Natomiast wieczorem w sali hotelu „Pod Białym Orłem” przygotowano akademię, na której grała także wojskowa orkiestra.

Publikacja Antoniego Ciszaka o udziale ziemi wrzeńskiej w powstaniu wielkopolskim 1918-1919 przygotowali w 1999 roku Leopold Kostrzewski i Bolesław Święciuchowski. Tę przystępnie napisaną publikację wznowiono w 2008 roku, zaś obecnie przygotowawana jest jej kolejna edycja. Z kolei ciekawymi

Towarzystwo Powstańców i Wojaków im. Władysława Wiewiórowskiego we Wrześni

Po drugiej wojnie światowej część weteranów powstania była członkami Związku Bojowników o Wolność i Demokrację. W ramach tej organizacji stali się dbać o pamięć o powstaniu. Niektórzy po traumie wojny oraz w obawie przed władzą ludową nie ujawniali się.

Publikacje dziejów o powstańcach

Pamięć o powstaniu była żywa wśród wielu wrzeńskich rodzin. Aby nie zapomnieć tego ważnego wydarzenia i ludzi biorących w nim udziału trzeba było spisać relacje jego uczestników oraz opisać działania podczas powstania. Nie ujmując nic artykułom w „Orędowniku Wrzeńskim”, szczegółowo jako pierwszy dokonał tego Antoni Ciszak, też były powstaniec, pierwszy kustosz wrzeńskiego muzeum. W 1968 roku opublikował on monografię *Września i Powiat Wrzeński w okresie powstania wielkopolskiego 1918-1919*. To dzieło jest w zasadzie bazą do dalszych badań nad dziejami powstania wielkopolskiego na ziemi wrzeńskiej i udziału w nim wrześnian. Kolejne opracowanie *Wrześnianie w Powstaniu Wielkopolskim*

w źródła i relacje są publikacje autorstwa Michała Pawelczyka, który opracował *Ochotniczą Kompanię Nekielską w Powstaniu Wielkopolskim 1918-1919* (2011, wznowienie i rozszerzenie 2015) oraz *Ziemię Strzałkowską w Powstaniu Wielkopolskim 1918-1919* (2013, wznowienie i rozszerzenie 2018). Obecnie Michał Pawelczyk przygotowuje opracowanie dotyczące Kompanii Miłosławskiej.

Niech niniejsze krótkie artykuły, które przygotowałem dla Państwa, Czytelników „Przeglądu Powiatowego”, też przyczynią się do szerszego pamięci o chwalebny czynie powstańców wielkopolskich z ziemi wrzeńskiej.

Sebastian Mazurkiewicz

Literatura:

1. M. Torzewski, *Ziemia wrzeńska w Polsce odrodzonej. Czasy i ludzie*, Września 2016.
2. L. Kostrzewski, B. Święciuchowski, *Wrześnianie w Powstaniu Wielkopolskim 1918-1919*, Września 2008.

Pomnik Powstańców Wielkopolskich na cmentarzu parafialnym we Wrześni

ogromna liczba osób, delegacji, przedstawicieli i członków stowarzyszeń. Następna rocznica była nieco skromniejsza. Natomiast z inicjatywy Stanisława Koniecznego powstał Komitet Budowy Pomnika Powstańców Wielkopolskich. W jego skład weszli Franciszek Czapski, Adam Charkiewicz, Wacław Sołtyśiak, Stanisław Robakowski, Andrzej Prądyński i inni. Dzięki staraniom komitetu na mogiłach powstańców wybudowano pomnik. Autorem projektu oraz samym wykonawcą pomnika był Stanisław Robakowski, kamieniarz, także powstaniec wielkopolski, który wykonał monument z tzw. sztucznego kamienia. Z tyłu, pośrodku mogiły stanął wysoki obelisk zwieńczony krzyżem. Na obelisku umieszczony jest kartusz, nad nim orzeł zrywający kajdany, pod nim zaś miecz i sztandar. Nad całością znalazła się zamknięta korona. Poniżej na coko-

Stanisław Robakowski, powstaniec wielkopolski, projektant i twórca pomnika powstańców wielkopolskich we Wrześni

W imieniu Komitetu Budowy przemawiał Stanisław Konieczny.

Następne rocznice wybuchu powstania miały podobny przebieg. Rozpoczęły się capstrzykiem wojskowym, dalej